

ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ТУРИСТ»

Статтю присвячено дослідженню питань, що виникають у сфері регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності, що надають туристичні послуги, пов'язані з відсутністю належної чіткості в термінології, яка застосовується в різних нормативно-правових актах. Звернуто увагу на визначення такого базового поняття, як «турист».

Ключові слова: турист, екскурсант, відвідувач, туризм, споживач туристичних послуг.

Постановка проблеми. Туризм є однією з галузей світової економіки та економіки України, що інтенсивно розвиваються. Згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України від 15.09.1995 № 324/95-ВР «Про туризм» (далі – Закон «Про туризм») туризм проголошено одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Стратегія розвитку туризму та курортів, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів» від 06.08.2008 № 1088-р передбачає серед інших засобів розробку, удосконалення, оновлення законодавства про туризм та курорти з метою формування сучасної нормативно-правової бази та гармонізації нормативно-правової бази туризму з міжнародним законодавством. Разом з тим аналіз нормативно-правових актів, які регулюють діяльність суб'єктів, що займаються наданням туристичних послуг, свідчить про те, що в Україні ключовий термін «турист» не має єдиного тлумачення, а поняття «екскурсант» не закріплене законодавчо, що призводить до відсутності належного правового регулювання діяльності суб'єктів туристичних послуг, що займаються їх наданням, у зв'язку з правовою невизначеністю споживачів цих послуг.

Стан дослідження. Проблеми й особливості розвитку туризму відображені в правових та економічних наукових дослідженнях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: Я. В. Вольвач [1, с. 24, 25], О. П. Анисимов, С. В. Злобін, А. Я. Риженков [2, с. 5, 6, 8], Я. А. Дубенюк [3, с. 4], О. Ю. Гусякова [4, с. 15] та ін. Недостатньо дослідженими залишаються питання, які виникають у сфері регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності, що надають туристичні послуги, пов'язані, перш за все, з відсутністю належної чіткості в термінології, яка застосовується в різних нормативно-правових актах, у частині визначення осіб, що є споживачами туристичних послуг, зокрема, «турист», «екскурсант», що не надає належного розуміння правового регулювання відносин, які виникають при наданні туристичних послуг.

Визначення мети. Стаття спрямована на дослідження та чітке визначення понять «турист», «екскурсант» та інших суб'єктів відносин у законодавстві, яке регулює туризм, що дасть змогу побудувати чіткої інструментарій для господарсько-правового регулювання туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно звернутися до змісту правових визначень туристів у міжнародних правових документах. Перше міжнародне визначення поняття «турист» було визначено в 1937 р. Комітетом експертів з питань

статистики Ліги Націй. Туристом рекомендувалося вважати особу, якій властиві такі ознаки: пересування, тимчасове перебування у визначеному місці, відсутність зв'язку з працею і заробітком. На основі цих ознак надалі формувалися понятійний апарат і специфічна туристична термінологія [5, с. 50].

Однією з міжнародних правових форм погодження позицій держав і координації їх діяльності, вироблення загальних правил міжнародного партнерства і співробітництва в окремих галузях економіки, в тому числі туризму, науки і техніки, а також розв'язання питань систематизації і кодифікації норм і принципів туризму є міжнародні конференції, що проводяться під егідою ООН. Так, у світлі реалізації основ міжнародного економічного і соціального співробітництва світового співтовариства, закріплених у розділі IX Статуту ООН [6], у 1954 р. проводилася дипломатична конференція ООН з митних формальностей, на якій були вироблені і прийняті три міжнародні документи: Конвенція про митні пільги для туристів 1954 р.; Додатковий протокол до Конвенції про митні пільги для туристів 1954 р., що стосуються ввезення рекламних туристських документів і матеріалів [7]; Митна конвенція про тимчасове ввезення приватних дорожніх перевізних засобів [8]. Положення прийнятих конвенцій були надалі уніфіковані Римською конференцією ООН з туризму і міжнародних подорожей 1963 р.

Однією з найважливіших цілей Римської конференції ООН з туризму і міжнародних подорожей, скликаній відповідно до резолюцій Економічної і соціальної ради Генеральної Асамблеї ООН, була розробка рекомендацій, які могли б служити основою для правового регулювання міжнародного туризму відповідно до норм міжнародного права [9, с. 58].

Зокрема, було дано визначення поняття «тимчасовий відвідувач», яке включало будь-яку особу, що відвідує будь-яку іншу країну крім тієї, яка є її звичайним місцем проживання, з будь-якої причини, окрім занять професійною діяльністю, яка винагороджується у відвідуваній країні. Це визначення охоплює: туристів (тимчасових відвідувачів – не менше 24 годин) з метою відпочинку, відпустки, лікування, освіти, релігії, спорту, у ділових цілях, за сімейними обставинами, у відрядженні і для участі в конференціях; екскурсантів (тимчасових відвідувачів – менше 24 годин), у тому числі круїзних туристів. Таким чином, необхідно розуміти, що поняття не охоплює перебування з професійною метою, яка передбачає одержання винагороди в країні перебування, в тому числі при виконанні трудових обов'язків, але включає перебування, пов'язане з виконанням трудових обов'язків від роботодавців в інших, крім країни перебування, місцях.

Рекомендації Римської конференції 1963 р. використані більшістю держав світу як основа для вдосконалення форм організації туризму, для розробки заходів зі спрощення й уніфікації прикордонних формальностей відносно іноземних туристів [9, с. 59].

На конференції ООН у Гаазі (1989 р.) також піднімалися питання, пов'язані з удосконаленням понятійного апарату у сфері туризму, що свідчить про те, що формування чіткої й одноманітної термінології є одним із головних напрямів реформування законодавства в галузі туризму. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму (Гаага, 14 квітня 1989 р.) запропонувала таке визначення іноземного туриста, яким є будь-яка особа: а) яка має намір здійснити подорож та/або здійснює подорож до

будь-якої іншої країни крім тієї, яка є її постійним місцем проживання; б) основною метою подорожі якої є поїздка або перебування строком не більше трьох місяців, за винятком тих випадків, коли дозволено перебування на більший термін або поновлено тримісячний дозвіл; в) яка не буде здійснювати будь-яку оплачувану діяльність у відвідуваній країні незалежно від того, чи було їй це запропоновано чи ні; г) яка у кінці вказаної поїздки або перебування в обов'язковому порядку залишить відвідувану країну або для повернення до країни його постійного проживання, або для поїздки до іншої країни, а також вказує на те, що конкретну особу не можна розглядати як іноземного туриста, якщо він або вона не задовольняє всім вище переліченим умовам і, зокрема, особу, яка після прибуття до країни як турист з метою туристської поїздки або перебування намагається продовжити його чи її строк поїздки або перебування для поселення та/або здійснення у цій країні оплачуваної діяльності [10].

У 1993 р. Статистичною комісією ООН був прийнятий комплекс рекомендацій зі статистики туризму, підготовлених СОТ. Відповідно до рекомендацій СОТ усі мандрівники, що займаються туризмом, визначаються як відвідувачі. Поняття «відвідувач» охоплює дві категорії осіб: турист і екскурсант. «Турист» – відвідувач, що здійснює щонайменше одну ночівлю в колективному або індивідуальному засобі розміщення у відвідуваному місці. «Екскурсант» – відвідувач, що перебуває у відвідуваному місці менше 24 годин (без ночівлі).

У 2008 р. Статистичною комісією ООН були прийняті нові Міжнародні рекомендації зі статистики туризму (МРСТ 2008), у яких серед інших містяться такі відмінності від рекомендацій 1993 р. : 1) змінено формулювання поняття відвідувача з метою охоплення всіх туристів, за винятком тих, хто здійснює поїздки з метою працевлаштування на підприємстві, що постійно знаходиться в країні відвідин і на основі недвозначного включення транзитних відвідувачів, що в'їжджають на визначену законом або економічну територію країни (за умови, що вони не в'їжджають у країну з метою працевлаштування на підприємстві, що постійно знаходиться в країні відвідин); 2) роз'яснені концепції поїздок і відвідин і їх характеристик (відправний пункт, кінцевий пункт, тривалість і мета); 3) змінені класифікації цілей поїздок, пов'язаних з туризмом, тощо.

Таким чином, у документах ООН простежується, що їх норми максимально спрямовані на відокремлення відвідувачів, які мають суттєве значення для економіки та можуть споживати блага певної країни перебування, від осіб, перебування яких пов'язано з метою одержання доходу в цих країнах.

Розуміння поняття «турист» у сучасних умовах можна побачити в проекті, якій міститься в Пропозиціях щодо Директиви Європейського Парламенту та Ради про пакетну подорож та організовані туристичні послуги, що вносить зміни до Технічного регламенту (ЄС) № 2006/2004, Директиву 2011/83EU і що відміняє Директиву Ради 90/314ЕЕС. У цих Пропозиціях подано таке поняття «турист» – це будь-яка особа, що має бажання укласти або що має право укласти туристську угоду, що знаходиться у сфері застосування справжньої Директиви, у тому числі бізнес-турист, якщо він не подорожує згідно з рамковою угодою з продавцем, що спеціалізується на організації бізнес-поїздок [11].

Наведені визначення свідчать про ряд основних критеріїв понять та напрямів регулювання у сфері туризму, які відповідають і законодавству України. По-перше,

поняття «турист», «екскурсант», «відвідувач» пов'язуються з переміщеннями фізичних осіб, які реалізують своє конституційне право на свободу пересування як у межах своєї держави, так і в інші держави. По-друге, наявний часовий критерій (перебування менше 24 годин), який відокремлює від поняття «турист» визначення поняття «екскурсант». По-третє, на наш погляд, визначальним критерієм є мета пересування, яка спрямована на задоволення будь-яких потреб фізичних осіб, але не передбачає одержання доходу в місці (в тому числі в країні) перебування.

Необхідно зазначити, що «відвідувачі» залежно від мети відвідування можуть не бути безпосереднім споживачем туристичних послуг, наприклад, розміщуватись для проживання у знайомих, родичів або використовувати власні засоби розміщення, зокрема, намети, автомобілі тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «відвідувач» у міжнародних правових джерелах містить дві категорії:

- 1) відвідувач, що є споживачем туристичних послуг, які надаються суб'єктами туристичної діяльності, тобто може бути туристом або екскурсантом;
- 2) відвідувач, що реалізує своє право на свободу пересування та/або користування природними ресурсами в межах діючого на території відвідування законодавства, і не отримує туристичних послуг.

Вітчизняний законодавець частково сприйняв положення міжнародних правових документів щодо інститутів туристичних відносин, додавши окремі характеристики. У Законі України «Про туризм» під туристами розуміється особа, яка здійснює подорож Україною або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про туризм» турист і екскурсант мають право на захист прав споживачів, на туриста й екскурсанта розповсюджуються норми Закону України «Про захист прав споживачів», при цьому турист та екскурсант мають визначені переліки ознак, що відрізняють їх саме на підставі різного обсягу споживання послуг та зв'язком з поняттями «туризм», «туристична діяльність» або можливості взагалі займатися туризмом без отримання туристичних послуг.

Якщо звернутися до наукових джерел, то можна зазначити, що основні ознаки поняття «турист», «екскурсант» у російських дослідженнях визначаються в залежності від мети дослідження з використанням різних критеріїв на підставі законодавства Російської Федерації. Так, М. Б. Биржаков дає визначає туриста як споживача туру, туристичного продукту або туристичних послуг, який є тимчасовим відвідувачем місцевості, населеного пункту, території або країни незалежно від його громадянства, національності, статі, мови і релігії, що знаходиться в даній місцевості не менше ніж 24 години, але не більше 6 місяців протягом календарного року, або що знаходиться поза місцем свого мешкання в межах своєї країни та здійснює щонайменше одну ночівлю в колективному або індивідуальному засобі розміщення, мандрує заради задоволення або з пізнавальними, лікувальними, діловими цілями і що не займається при цьому діяльністю в місці тимчасового перебування, оплачуваною з місцевого джерела [5, с. 75]. Екскурсанта М. Б. Биржаков визначає як тимчасового (одноденного) відвідувача місцевості, населеного пункту, території або іншої країни, незалежно від його громадянства, статі, мови і релігії, що знаходиться в даній місцевості в цілях

туризму менш ніж 24 годин [5, с. 91]. О. П. Дурович, керуючись рекомендаціями Статистичної комісії СОР 1993 р., указує на те, що розглядати як туриста можна тільки осіб, що мають такі ознаки: що здійснюють поїздку за межі звичайного середовища; що знаходяться у відвідуваному місці тимчасово; що мандрують із туристичними цілями (дозвілля, рекреація, відпочинок, відвідини знайомих і родичів, ділові і професійні, лікування, релігія, паломництво й ін.), що виключають заняття діяльністю, оплачуваною у відвідуваному місці [12, с. 53]. К. С. Свиридов [13, с. 32, 33] та Н. В. Сирік [14, с. 10] фактично повторюють у своїх визначеннях наведені ознаки поняття «туриста»: споживання туристичних послуг, відвідування іншого місця (країни), термін відвідування складає від 24 годин до 6 місяців поспіль, перебування без оплачуваної діяльності, а Н. І. Ільїна додатково додає критерій – здійснення не менш однієї ночівлі та укладання з турпідприємством угоди на туристську поїздку та оплата її вартості [15, с. 29], чим фактично обмежує пересування фізичних осіб без туроператора.

Л. П. Дядечко визначає туриста як людину, що покидає місце постійного проживання, щоб подорожувати в різноманітних напрямках пішки або на якомусь транспорті в терміни від 24 годин до одного року без здійснення оплачуваної діяльності і повертається назад [16, с. 63, 64], що також повністю не характеризує категорію «туриста» та не надає змоги визначити і поняття туристичної діяльності.

Таким чином, аналіз міжнародного, національного законодавства та огляд іноземних наукових робіт дозволяє дійти висновку, що спільними для цих джерел та переважно визначальними для змісту поняття «турист» є такі елементи:

- 1) особи, які здійснюють подорож, перебування, реалізуючи своє право на пересування (реалізація права на пересування);
- 2) знаходження осіб за межами місця постійного перебування, звичайного середовища в іншому місці, країні;
- 3) мета подорожі (відвідин) – туристична, не передбачає одержання доходу (витратний, споживчий характер перебування).

Так, у сучасних умовах реформування законодавства України в ст. 1 Проекту Закону України «Про туризм» від 24.02.2014 №4224 даються поняття «відвідувач», «екскурсант», «турист», але на наш погляд вони не повністю розкривають суть цих понять [17].

Вважаємо, що для визначення та розмежування понять «турист», «екскурсант» необхідним також є такий елемент, як термін перебування у місці відвідин, який може бути пов'язаний вимогами права інших країн на тимчасове перебування іноземних громадян.

Має проблеми застосування і така ознака поняття «турист», як знаходження за межами звичайного середовища. По-перше, межі звичайного середовища не визначаються законодавством, а підміна терміном «місце проживання» суперечить його поняттю в ст. 29 Цивільного кодексу України, яким є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. По-друге, звичайне середовище при самостійному зайнятті туризмом, при одержанні туристичних та екскурсійних послуг для туриста може не змінюватися у зв'язку з відсутністю в законодавстві визначених меж такого середови-

ща або одержання екскурсійних послуг місцевими мешканцями. Місцевих мешканців незалежно від меж їх звичайного середовища також при одержанні туристичних та екскурсійних послуг можливо при додаткових умовах відносити до туристів або екскурсантів.

У зв'язку з викладеним на підставі поширених у міжнародних нормативних актах відповідно до сучасних вимог економіки України та розвитку туристичної діяльності потребують уточнення в законодавстві України терміни «турист», «екскурсант», введення терміна «відвідувач» з урахуванням основних поширених ознак, властивих цим суб'єктам. Вважаємо, що з метою одноманітного розуміння і застосування законодавства, а також гармонізації законодавства України з міжнародним законодавством необхідно передбачити деякі уточнені поняття та їх ознаки в законодавстві про туризм, у тому числі ввести категорію самоорганізованого туризму, який здійснюється туристами самостійно без одержання туристичних послуг.

Як висновок можна зазначити такі концептуальні характеристики суб'єктів туристичних відносин, що задовольняють особисті потреби, права, одержують чи споживають туристичні блага або послуги.

Відвідувачем, поняття якого охоплює всіх відмічених суб'єктів, є особа, що займається туризмом, у тому числі може споживати туристичні послуги, реалізує своє право на свободу пересування для задоволення особистих потреб з незабороненою законами країни перебування метою та без здійснення оплачуваної, комерційної діяльності у відвідуваному місці.

Туристом необхідно вважати відвідувача, термін перебування якого в місці або країні відвідин складає від 24 годин до одного року постіль. Турист може займатися самоорганізованим туризмом, а може споживати туристичні послуги.

Екскурсантом є відвідувач, який отримує туристичні, екскурсійні послуги і термін перебування якого в місці або країні відвідин складає менше 24 годин, без ночівлі або з однією ночівлею у відвідуваному місці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольвач Я. В. Туристские услуги как объект гражданских правоотношений [Електронний ресурс] : монографія / Я. В. Вольвач. – М. : Норма, Инфра-М, 2012. – 128 с. – Режим доступу: Справочная правовая система КонсультантПлюс.
2. Анисимов А. П. Проблемы правового регулирования экологического туризма как вида предпринимательской деятельности [Електронний ресурс] / А. П. Анисимов, С. В. Злобин, А. Я. Рыженков // Туризм: право и экономика. – 2011. – №3. – С. 18–24. – Режим доступу: Справочная правовая система КонсультантПлюс.
3. Дубенюк Я. А. Развитие мирового рынка туристических услуг [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Я. А. Дубенюк. – Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 20 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
4. Гусякова О. Ю. Развитие механизмов государственного регулирования социального туризма в Украине [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / О. Ю. Гусякова : Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 20 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
5. Биржаков М. Б. Введение в туризм / М. Б. Биржаков. – СПб. : Издат. дом «Герда», 2001. – 320 с.
6. Устав Организации Объединенных Наций и Устав Международного Суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Информац.-прав. система ЛІГА:ЗАКОН.

7. Конвенция о таможенных льготах для туристов; Дополнительный протокол к Конвенции о таможенных льготах для туристов, касающийся ввоза относящихся к туризму осведомительных документов и материалов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uristu.com/library/konventsii/konvencyu_204/.
8. Таможенная конвенция о временном ввозе частных дорожных перевозочных средств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: Информац.-прав. система ЛІГА:ЗАКОН.
9. Адамова О. С. Понятия та джерела туристського права / О. С. Адамова // Акт. пробл. держави і права. – 2010. – Вип. 53. – С. 56–61.
10. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму [Электронный ресурс]. – Режим доступа: Информац.-прав. система ЛІГА:ЗАКОН.
11. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004, Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC /* COM/2013/0512 final – 2013/0246 (COD) */ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421151588816&uri=CELEX:52013PC0512>.
12. Дурович О. П. Организация туризма / О. П. Дурович. – СПб. : Питер, 2009. – 320 с.
13. Свиридов К. С. Правовое регулирование деятельности по оказанию туристических услуг [Электронный ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / К. С. Свиридов. – С.-Петербург: гос. ун-т. – СПб., 2003. – 213 с. – Режим доступа: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01002344757#?page=1>.
14. Сирик Н. В. Субъекты договора оказания туристских услуг / Н. В. Сирик // Туризм: право и экономика. – 2003. – № 3. – С. 6–10.
15. Ильина Н. И. Государственное регулирование развития туризма в России [Электронный ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 08.00.05 / Н. И. Ильина – Ульянов. гос. ун-т. – Ульяновск, 2000. – 196 с. – Режим доступа: <http://dlib.rsl.ru/01000313123>.
16. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. / Л. П. Дядечко. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 224 с.
17. Про туризм [Электронный ресурс] : Проект Закона України від 24.02.2014 №4224. – Режим доступа: Информац.-прав. система ЛІГА:ЗАКОН.

Семенова М. В.

ПРАВОВОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ТУРИСТ»

Статья посвящена исследованию вопросов, возникающих в сфере регулирования деятельности субъектов хозяйственной деятельности, которые предоставляют туристические услуги, связанные с отсутствием должной четкости в терминологии, применяемой в различных нормативно-правовых актах. Обращено внимание на определение такого базового понятия, как «турист».

Ключевые слова: турист, экскурсант, посетитель, туризм, потребитель туристических услуг.

Semenova M. V.

THE LEGAL CONTENT OF THE CONCEPT «TOURIST»

Problem setting. *The analysis of normative legal acts that regulate the activities of entities engaged in the provision of tourist services, shows that in Ukraine the key term «tourist» does not have a single interpretation, and the concept of «excursionist» is not enshrined in law, which leads*

to the lack of proper legal regulation of activities of subjects of tourist services involved in their provision, in connection with the legal uncertainty of the consumers of these services.

Analysis of recent researches and publications. Problems and features of tourism development are reflected in the legal and economic research of domestic and foreign scientists as Y. V. Volvach, A. P. Anisimov, S. V. Zlobin, A. Y. Ryzhenkov, Y. A. Dubenyuk, O. Y. Guslyakova and others. Insufficiently studied are questions that arise in the regulation of business entities that provide tourism services.

Target of research. The article aims to study and a clear definition of «tourist», «excursionist», and other related entities in the legislation governing tourism that will help build a clear tool for economic and legal regulation of tourism activities.

Article's main body. The term «visitor» in international legal sources includes two categories: 1) visitor who is a consumer of travel services provided by tourist firms, that may be a tourist or sightseer; 2) visitor who exercise their right to freedom of movement and / or the use of natural resources within the territory of current attendance laws, and does not receive travel services.

The national legislator partially accepted provisions of international instruments on the institutions of tourist relations, adding some features to the Law of Ukraine «On Tourism».

Conclusions and prospects for the development. As a conclusion it is possible to note the following conceptual characteristics of subjects of tourist relations, satisfying personal needs, rights, receive or consume tourist goods or services. The visitor, a concept which covers all the subjects, is the person who is involved in tourism, including may consume tourism services, exercise it is right to freedom of movement to satisfy personal needs with not prohibited by the laws of the host country in order and without the implementation of paid, commercial activity within the place visited.

The tourist must consider visitors, duration of stay at the site or country visits ranges from 24 hours to one year in a row. Tourist can engage in emergent tourism, and may consume tourism services.

Key words: tourist, excursionist, visitor, tourism, consumer travel services.